

ननुआत्माकारवृत्तिमत्याबुद्धेर्गुणातीतत्वोपगमेज्ञानसमकालमेवेदहपातः स्यात् नष्टायास्तस्याः मूलकारणस्याज्ञानस्य नाशेन पुनरुत्पादायोगादित्याशंक्याह अतिभावति सुखादिभावान् अतिकांतापि बुद्धिर्मा
वेमनसि निर्दत्तिकतया सत्तामात्रे मनसि वर्तते ज्ञानकाले सूक्ष्मरूपेणास्तीत्यर्थः तु पश्चादभ्युत्थानकाले प्रवर्तमानं रजः तद्वावंबुद्धिभावं अनुवर्तते घृतकाठिन्यवद्विलीनापि बुद्धिः रजोगुणेन शीतेन घृतमिव पुनर्धनीक्रि
यत इत्यर्थः अयं भावः सत्यप्यज्ञाननाशे क्षालितलशुनभाण्डगंधवल्ले शतानुवर्तमानाऽविद्याप्रारब्धकर्मपराधीना पुनः पुनर्देहादीनुत्थापयति प्रारब्धकर्मोपरमेतु निरन्वयनाशान्निष्यत्तु हंकैवल्यमिति ॥ २५॥ साबु
द्धिर्यदारजसालब्धात्मिका भवति दाहिप्रसिद्धं द्वियाणि प्रवर्तयति ततश्च विषयसंबंधात् सत्त्वं सत्त्वाल्लिकान् बुद्धिः विषययाथात्म्यज्ञानं प्रवर्तते तथा तमोभावः तमसा विषयाज्ञानेन जनितो भावः विषयविपर्य
सरूपः शुक्तिरजतादिः प्रीतियोगात्पुरुषगतरागादिदोषात्प्रवर्तते प्रमारूपं विपर्ययरूपं ज्ञानं विषयेन्द्रियसंबंधाज्जायत इत्यर्थः ॥ २६ ॥ ततश्च प्रीत्यादयः सत्त्वाद्यात्मनः प्रवर्तते भावाः शमदमकामक्रोधभयवि

अतिभावगताबुद्धिर्भावेमनसिवर्तते॥ प्रवर्तमानं तुरजस्तद्भावमनुवर्तते ॥ २५॥ इन्द्रियाणि हि सर्वाणि प्रवर्तयति सातदा ॥ ततः सत्वं तमोभावः प्रीतिर्योगात्प्रवर्तते ॥ २६॥ प्रीतिः सत्वं रजः शोकस्तमो मोहस्तु ते त्रयः ॥ ये ये च भावा लोके स्मिन् सर्वेष्वेतेषु वै त्रिषु ॥ २७॥ इति बुद्धिगतिः सर्वा व्याख्याता तव भारत ॥ इन्द्रियाणि च सर्वाणि विजेतव्यानि धीमता ॥ २८॥ सत्वं रजस्तमश्चैव प्राणिनां संश्रिताः सदा ॥ त्रिविधा वेदना चैव सर्वसत्त्वेषु दृश्यते ॥ २९॥ सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति भारत ॥ सुखस्पर्शः सत्त्वगुणो दुःखस्पर्शो रजोगुणः ॥ तमोगुणे न संयुक्तौ भवतो व्यावहारिकौ ॥ ३०॥ तत्र यत्प्रीति संयुक्तं काये मनसि वा भवेत् ॥ वर्तते सात्त्विको भाव इत्याचक्षीत तत्तथा ॥ ३१॥ अथ यद्दुःखं संयुक्तमप्रीतिकरमात्मनः ॥ प्रवृत्तं रज इत्येव तन्न संरभ्य चिंतयेत् ॥ ३२॥ अथ यन्मोहं संयुक्तमव्यक्तविषयं भवेत् ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयं तमस्तदुपधारयेत् ॥ ३३॥ प्रहर्षः प्रीतिरानंदः सुखं संशान्तिरिति ॥ कथंचिदभिवर्तत इत्येते सात्त्विका गुणाः ॥ ३४॥ अनुष्टिः परितापश्च शोको लोभस्तथा क्षमा ॥ लिङ्गानिरजसस्तानि दृश्यं ते हेत्वहेतुभिः ॥ ३५॥ अवमानस्तथा मोहः प्रमादः स्वप्न तंद्रिता ॥ कथंचिदभिवर्तते विविधास्तामसा गुणाः ॥ ३६॥

षादादयः ॥ २७ ॥ बुद्धिव्याख्यानं सप्रयोजनमुपसंहरति इतीति ॥ २८ ॥ प्रीतिः सत्वमित्युक्तमर्थप्रपंचयति सत्वरं जइत्यादिना ॥ २९ ॥ त्रैविध्यमेवाह सात्विकी तिसार्द्धेन तमोगुणे प्राडुर्भूते स तिसृक्तौ पूर्वौ कौसुरबहुः स्वस्पर्शो न भवतः किन्तु मोह एवेत्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ संरभ्य भीत्वा दुःखानुसंधानात् दुःखमेव वर्द्धिष्यत इति भीत्या दुःखं न चितयेन्न गणयेदित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इष्टवस्तुश्रवणदर्शनप्राप्त्युपभोगजानि सुखानि प्रहर्षप्रीत्यानंदसुखाख्यानि प्रियमोदप्रमोदानंदान्दापरपर्यायाणि प्रशान्तचित्तानि विविकल्पसुखतापुच्छब्रह्माख्याकथंचिदिति दौर्लभ्यमुक्तं ॥ ३४ ॥ हेत्वहेतुभिर्हेतुभिरहेतुभिश्च आहाराद्यपुनौ सत्यामनुष्टिः क्षुद्धाद्याद्यनिश्चिहेतुभिः सर्वसंपत्तिमतस्तुयाऽनुष्टिः सानिर्हेतुका केवलमोहकार्यमित्यर्थः ॥ ३५ ॥ स्वमोनिद्रातत्सहितानंदितानंदानुक्तत्वं कथंचिन् आग्यातिशयात् ॥ ३६ ॥